

HATÁRSÉRTÉS

„Évtizedek múlva, amikor ennek az előadásnak a megteremtői már nem lesznek itt, és nem lesznek itt a szemtanúi sem, valamelyik archívumban nyoma marad ennek a szívet melengető ünnepnek. Egy köpés a Lidové noviny hasábjain.”

(Jiří Menzel *Hát, nem tudom* című kötetének XXVII. darabjából - alcím: *Több hónapos munka után az alkotók csirkefogóknak tűnnek, akik nem teljesítették a kritikus elvárását*)

Elébb tüstént a tárgyra, nehogy valaki is azt higgye, itt mosta Lidové novinyről lenne szó. Itt most az Élet és Irodalomról lesz szó, illetve dehogyan: az ÉS, melyet a köpés ért 1998. november 27-én, csak az aprópó ahhoz, hogy a szerző (B. L.), akar, nem akar (dehogy akar), elmélázzon kicsit a magyarországi színikritika állapotján. Szerző nemigen akar e témán melázni, már csak azért sem, mert egy színház tagjaként korántsem áll ez érdekében, de hát mégiscsak van egy bizonyos határ, ugye. Nos, egy Szira Péter nevű személy ezt a határt lépte át B. L. szerint (aki gyorsan tesz egy hűségnyilatkozatot kedves lapjának. az ÉS-nek, mely lapot addig is, azóta is rendszeresen vásárolja, sőt, olvassa is, de hiszen ebből támadt most a baj). Szira Péter *Nincs kegyelem* című írása tehát a tárgy.

Most pedig rövidke kitérő, ha másért nem, hát azért, hogy B. L. egyes szám első személyre válthasson, no meg azért, hogy Szira Péter, kit nem volt eddig szerencsém a színházi világból ismerni - és ez nem sértés, sőt! -, ne válhassék egy vezércikk abszolút főszereplőjévé csupáncsak azért, mert egyszer olyat bírt köpni a hasábkra. Szerencsés helyzetben vagyok, jó ideje nem írok színikritikákat.

Arra azért emlékszem még, nehéz mesterség ez is. Amikor végre sikerül (már amikor) kiizzadni a szöveget, és - tegyük fel - joggal érezhetjük úgy, hogy a miértek egy részére válaszokat is találtunk, sőt betűnk már ott virítanak a sok-sok Lidové noviny hasábjain, nos, akkor jön el az a pillanat, amikor lelkünket totálisan betölti a hiábavalóság érzése. No jó, egy-két színésznek (de nem többnek) okoztunk néhány boldog pillanatot vagy egy-két rossz éjszakát, egy-két olvasónak (de nem többnek) kedve támadt aznap este színházba menni vagy visszaváltani a jegyét, és netalántán egy (esetleg kettő) olvasónak gyönyörűséget okozott maga az olvasás, vagy többet tudott meg a színházművészetéről - de valójában mire is való ez az egész? Aztán, hogy másnap reggel sikerüljön a felkelés, este pedig fontosságunk tudatát hordozva magabiztosan beszerezhesük a szakmai jegyet, azzal nyugtatjuk meg magunkat, hogy az iménti kérdés - mármint hogy mire való? - éppúgy feltehető az esztorgályozásra, a füttyülésre, a napozásra, a gombfocizásra, szóval magára az életre. Akkor pedig a színikritika-írás értelme majdhogynem egyenlő az élet értelmével. És így mégsem teljesen mindegy, sikerül-e kiválasztani a megfelelő szavakat, és sikerül-e azokat megfelelő sorrendbe illeszteni.

A '89-es változásokat követő zűrzavar viszonylagos szembenézésre kényszerített mindenkit, még a színikritikusokat is. A „régimotorosok” szembesültek-szembesültünk például azzal, hogy egyszer csak nem lehet tudni, mit *kell* írni. A *kell* annak idején korántsem külső kényszert, hanem felszín alatti közmegegyezést, s ebből fakadóan belső készítetést jelentett, miszerint meg *kell* írni, akkor is. ha nem lehet. Üzent az előadás, és üzent a kritikus. De mivel éppen a magyarországi színjátszás kiemelkedő időszakát élhettük meg - a hetvenes-nyolcvanas évek csúcsteljesítményeket hozó, úgynevezett realista előadásaira gondolok -, üzenet és művészi minőség ugyanazt jelentette, s módjával, de vonatkozik ez az adott időszak színikritikáira is. A megfelelő szavak kiválasztásához kapaszkodót jelentett az az *egyéb* (Illyés óta szabadon:) vízűgy/feladat, amelyet színházcsinálók és róluk írók tulajdonképpen örömmel, önmagukat, úgymond, kiteljesítve vállaltak. Az elmúlt évtizedben eltűnt ez a kapaszkodó, ezért aztán a színházcsinálók is, a róla író is másfelé keresi a mankót: hideg, tárgyilagos, objektivitást mímelő hangot üt meg, vagy csakis befelé, önmagára figyelve, vállalt szubjektivitással beszél a világról, illetve a színházról. A kialakult helyzetre természetes válaszként feltűntek azok az új *motorosok*, akik szilárd támpontot keresnek, sőt találni vélnek a Magyarországon tradíciók nélkül való színháztudományban. S ha sokunk számára olykor, nem is ritkán, igencsak színházidegen módon teszik is ezt, mondván, eme tudós elmének tilos tudnia, mi fán terem, mondjuk, a színórpadlás, vagy hogy milyen szerepeket játszott korábban egy-egy színész-aki a kellék pohárral, kalappal, szekrényvel együtt különben is csak egyetlen *elem*, *eszköz*e az előadásnak -, eltökélt szándékuk, határozott törekvésük segíthet abban, hogy az előadások elemzéséhez kitapogassunk egy-két biztos pontot. Más kérdés, hogy könnyű úgy biztos pontokra lelni, ha e tudós elme csak elméjét üzemelteti egy alapvetően érzéki műfaj vizsgálata-kor, magyarul: amikor üldögél a nézőtérben, és bámulja az előadást. A szubjektivitásra csábító, egy-szeri *élményt* lezárt lélekkel ki lehet zárni az életünkből, de érdemes-e? Akár igen, akár nem, a megszülető írásmű senkit nem bánt, legfeljebb sem jó, sem rossz éjszakát nem okoz senkinek. Nem is azért íródik.

Baj tulajdonképpen akkor sincs, ha a kritikus kiszolgáltatja magát az élménynek, és narcisztikus vágyait kielégítve színikritika ürügyén saját hascsikarásáról vagy szerelmi életéről vall. Jó vagy rossz éjszakája ettől sincs senkinek, legfeljebb a színikritikusnak nevezett alanyi költőnek.

Baj egyetlen esetben van (és e tekervényes logikájú írás most ér célba, hiszen tudható, addig csűrőm-csavarom, míg le nem írhatom, most éppen baj van - álságos dolog lenne persze részemről úgy tenni, mintha először fordult volna ez elő ebben a mindent-szabad-világban, talán az újdonság varázsa, a meglepetés ereje borzolta kedélyemet, és

amit mástól már megszoktam, azt most váratlan élményként nem nyelem le): ha a színikritikát író személy élményre vár (ez eddig rendben), ám élményt nem kap (ez bizony gyakran megtörténik), és ezért csirkefogóknak tekinti azokat, akik színpadra léptek. E vezércikk epizodistájáról van tehát szó, hiszen írásom tárgya Szira Péter *Nincs kegyelem* című színikritikája (Élet és Irodalom, 1998. november 27.). Máris korrigálok, a *csirkefogó* szó nem szerepel a cikkben. De szerepelnek durvább, sértebb kijelentések. Durvább kijelenteni valamiről, hogy nem tetszik, ha ennek bizonyítására egyetlen érvünk van: csak. Sértés felhasználni egy Zana József nevű személyt („már csak ő hiányzik”), aki nem szereplője a *Jubileum* című előadásnak (ezt „elemzi” a cikk), nem tagja az Új Színháznak (Valló Péter rendezése itt látható) - de hát ilyenek számosan vannak, és nevük valamiért - helyesen - mégsem említődik meg. Megemlítődik viszont a „mi kedves Takács Marikánk” bizonyítva, itt most valóban nincs kegyelem. AZt hiszem, erre mondják: kegyelletsértés.

Nem az a baj, hogy Szira Péter mást gondol az előadásról, mint én (egyetlen általam ismert írása alapján - megengedem, felületesen ítélek meg - én ezt nem is bánom). Tévedhetek is, amikor úgy vélem, Hirtling István élete legjobb formáját futva pompás burleszkkal erősíti fel a Csehov-szöveg abszurditását, és hogy Dengyel Iván igenis tud mit kezdeni szerepével, sőt, tanítani lehetne, hogyan ábrázolja az együgyű, mégis csavaros eszű házigazda fokozatos lerészegedését, s hogy Nagy-Kálózy Eszter - miután korrekt módon, valóban nem jobban, megold egy alkatától idegen szerepet a *Leánykérésben* - remekel a *Jubileum* idiotán csivitelő úriasszonyának szerepében s a többi. Mindez lényegtelen. Lényeges az, hogy Szira Péter embereket sért, s ezzel határt sért. Bizonyítanom illene, ehhez viszont idézni kellene. Csakhogy nincsen hozzá gusztusom. Pedig röpködnek a magas labdák. Meg nem állom, hogy' egyet mégiscsak le ne üssek: „...pályánk csúcsa hol lakoz, s föllebb vajon hogy juthatnánk?” Hát igen, erről szólna e mostani, szerény írás is, mit is tegyen szegény színikritikus, hogy föllebb jusson, vagy legalább megmaradjon ott, ahol volt, még ha távol is a csúcstól. Mert bizony kockázatos minden mozdulat: ha elvettjük, lejjebb csúszunk. Főleg, ha közben köpködünk is. Márpedig köpködni nem illik. Se az ÉS hasábjaira, se a színpadra, se sehova. Mellesleg köpködni nemcsak hogy nem illik, nem is praktikus: a turhá (bocsánat) csak lefelé csúszhatunk.

